

נאמנות שליח לגירושין

מקורות – (א) גיטין סג: משנה וגמרא, רש"י ותוספות ר"ד על אתר; תוספות ד"ה שלישי; רמב"ן ד"ה רב הונא; רשב"א ד"ה רב חסדא; מיוחס לריטב"א ד"ה רב הונא; חידושים מכתב יד ד"ה מתניתין, אמר רב יהודה; שו"ת הר"ף סי' ל"ד.

(ב) סנהדרין לא-לא: תוספות ד"ה אין עליו עדים, מהרש"א שם; ש"ך חושן משפט נ"ו ס"ק א; תוספות בבא בתרא ל. ד"ה לאו; רמב"ן ט. ד"ה אם יש עליו.

"האשה שאמרה: זהתקבל לי גיטי – צריכה שני כתי עדים, שנים שאומרים יבפנינו אמרה, ושנים שאומרים יבפנינו קבל וקרעי"

(משנה גיטין סג:).

המשנה עוסקת באישה הטוענת שהתגרשה באמצעות שליח קבלה. הגט עצמו איננו קיים, כיוון שהשליח קרע אותו. בגמרא מבואר שקריעה זו הייתה נחוצה בתקופה שבה גזרו השלטונות על קיום המצוות. המשנה קובעת שיש צורך בעדות על שני שלבים בתהליך הגירושין: מינוי השליח, וקבלת הגט מהבעל.

לכל אחת מכיתות העדים עשויים להיות שני תפקידים שונים. ייתכן שהעדים נחוצים לכתחילה כעדי קיום על המעשה. בשיעורים הקודמים עסקנו בצורך בעדי קיום בשלבים שונים של תהליך הגירושין. ראינו את דיון הראשונים בעניין עדי קיום במינוי סוגים שונים של שליח¹, וכן עסקנו בעדי הקיום הנחוצים למעשה הגירושין עצמו, במסגרת הדיון בעניין עדי מסירה וחתימה בשטר². ניתן להרחיב בעניין הצורך בעדי קיום בתחומים שונים בהלכה, אך לא נעסוק בכך במסגרת שיעור זה³.

במקביל לכך, העדים עשויים להיות נחוצים לאחר מעשה, כדי להוכיח שהאישה אכן התגרשה. עיקר הדיון בסוגייתנו מתמקד בתפקיד זה של העדים. הגמרא דנה בנאמנותו של שליח לגירושין כאשר הוא מחזיק את הגט בידו, ומשווה זאת לנאמנות השליח במקרה של המשנה. בנושא זה יתמקד גם שיעורנו.

1 בשיעור השני בעניין שליח להבאת הגט, לעיל עמ' 239.

2 לעיל עמ' 183.

3 עוד בעניין עדי קיום עיין **שיעורי הרא"ל – בבא בתרא**, עמ' 87-86.

נאמנות שלישי

"איתמר: בעל אומר לפקדון ושלישי אומר לגירושין, מי נאמן?
 רב הונא אמר: בעל נאמן, ורב חסדא אמר: שלישי נאמן.
 רב הונא אמר: בעל נאמן, דאם איתא דלגירושין יהביה ניהליה – לדידה הוה יהיב לה
 ניהלה. ורב חסדא אמר: שלישי נאמן, דהא הימניה"

(גיטין סד.).

במקרה שבו עוסקת הגמרא, התעורר ויכוח בין הבעל לבין השלישי המחזיק את הגט בידו. הבעל טוען שהוא נתן לשלישי את הגט לפיקדון בלבד, והאישה לא התגרשה בנתינה זו. השלישי לעומתו טוען שהוא שליח קבלה של האישה, והוא קיבל את הגט מידי הבעל על מנת שהאישה תתגרש בקבלתו. לדעת ראשונים רבים⁴ יש עדים על כך שהשלישי הוא אכן שליח קבלה של האישה, והשאלה היחידה שיש להכריע היא מה הייתה מטרת המסירה – לפיקדון או לגירושין⁵.

רב הונא סובר שהבעל נאמן בטענתו שמסר את הגט לפיקדון, והאישה אינה מגורשת. רב הונא מסביר שקיימת אומדנא המחזקת את טענתו של הבעל: אם אכן כוונתו של הבעל הייתה לשם גירושין – הוא היה נותן את הגט מיד לאישה, ולא לשליח הקבלה שלה. רב חסדא לעומתו טוען שהשלישי נאמן, כיוון שהוא קיבל נאמנות מיוחדת מהבעל שמסר לו את הגט.

בהמשך השיעור נברר מהו היחס בין שתי הטענות האלה, ומה סובר כל אחד מהאמוראים ביחס לטענתו של השני. אך לפני כן יש לדון בנפרד בטענתו של כל אחד מהצדדים. בעיקר יש להתמקד בטענתו של רב חסדא, הטוען שהבעל העניק לשלישי נאמנות מיוחדת על הגט. בגמרא לא מבואר מהו יסוד הנאמנות הזו, ויש לברר זאת לאור דברי הראשונים בסוגיה.

מיגו לעומת "הימניה"

רש"י בהמשך הסוגיה כותב, שהשלישי נאמן רק כאשר הוא מחזיק את הגט בידו. בדברי רש"י מבואר מהו לדעתו מקור הנאמנות של השלישי:

4 עיין תוספות רא"ש וריטב"א על אתר.

5 רש"י (ד"ה ואמאי) פירש שאין עדים גם על מינוי השלישי לשליח קבלה, ולדעת רב חסדא אנו סומכים על טענת השלישי גם בעניין זה.

”אין שלישי אלא אם כן השלישות בידו, דמיגו דאי בעי הוה עביד ביה מאי דקאמר – נאמן נמי על אמירתו”

(רש"י גיטין סד. ד"ה מי קא נפיק).

לפי רש"י, נאמנות השליש מבוססת על דין מיגו. במקום לטעון שהוא שליח קבלה והאישה התגרשה בקבלתו, השליש היה יכול לתת את הגט לאישה. במקרה כזה האישה הייתה נאמנת לטעון שהיא מגורשת מכוח הגט שבידה. כיוון שכך, גם השליש נאמן במיגו לטעון שהיא התגרשה בקבלתו.

הראשונים כולם דחו את שיטת רש"י. תוספות (ד"ה שלישי) וראשונים נוספים טוענים כנגד רש"י שהמיגו שהוא מדבר עליו כלל לא קיים, כיוון שהאישה לא תרצה לקבל את הגט מידי השליח. האישה יודעת שהבעל טוען שנתן את הגט לפיקדון ולא לגירושין, והיא לא תסכים לשקר ולומר שהיא מגורשת.

במקביל לכך, התוספות מביאים ראיה מסוגיה אחרת לכך שנאמנות השליש איננה מבוססת על מיגו. במסכת סנהדרין (לא). עוסקת הגמרא באישה שהופקד בידה שטר הלוואה, והלווה והמלווה סמכו עליה לשומרו. האישה טוענת בבית דין שהשטר כבר נפרע. בגמרא שני לשונות ביחס לדיון שערכו האמוראים בעניין זה. נסקור בקצרה את דיון הגמרא לפי הלשון השני:

”איכא דאמרי: לא הימנה רב נחמן. אמר ליה רבא לרב נחמן: והא אי בעיא קלתיה! כיון דאיתחוק בבי דינא, איבעיא קלתיה לא אמרינן”

(סנהדרין לא.-לא:).

רבא מציע, שהאישה תהיה נאמנת במיגו שהייתה יכולה לשרוף את השטר, וכך היה הלווה נפטר מחובו. רב נחמן דוחה זאת, וטוען שאין לאישה מיגו כיוון שהשטר הוחזק בבית דין, כלומר – בית הדין ראו את השטר ביד האישה. מכאן נראה לכאורה שהסברה שהאישה תהיה נאמנת במיגו נדחתה. אף על פי כן, רבא ממשיך ומקשה על שיטת רב נחמן, ומוכיח מברייטא שהאישה נאמנת אפילו אם השטר הוחזק בבית דין⁶. התוספות הבינו שלפי מסקנתו של רבא אמנם אין לאישה מיגו, אך יש לה מקור נאמנות אחר, וזהו גם מקור הנאמנות של השליש בסוגייתנו.

6 פירשנו את דברי הגמרא שהוחזק השטר בבית דין על פי התוספות על אתר (ד"ה וכיון). רש"י שם (ד"ה דאיתחוק) מפרש זאת בצורה שונה. כמו כן עיין בראשונים שם בעניין אופן ההוכחה של רבא מהברייטא, ואכמ"ל.

מסקנתם של התוספות מהסוגיה איננה הכרחית, והיא תלויה בפירושים שונים של האחרונים בסוגיה זו. המהרש"א הסביר בדעת התוספות שם (ד"ה אין עליו עדים), שגם לפי מסקנתו של רבא נאמנות השליש היא מדין מיגו. רבא לא בא לטעון שיש לאישה מקור נאמנות חדש, אלא הוא בא להוכיח שיש לאישה מיגו, למרות שהוחזק השטר בבית דין. ההבדל בין השלבים בסוגיה הוא רק בשאלה: האם העובדה שהוחזק השטר בבית דין מצליחה לבטל את המיגו? לפי פירוש זה של המהרש"א, אין ראייה משם כנגד שיטת רש"י בסוגייתנו שנאמנות השליש היא מדין מיגו.

הש"ך דחה את פירושו של המהרש"א. לדעת הש"ך, האמוראים בסוגיה כולם מודים שאין לשליש מיגו כאשר הוחזק השטר בבית דין. המחלוקת בין רב נחמן לרבא היא בשאלה: האם קיים מקור נאמנות נוסף לשליש, מלבד המיגו? לפי מסקנתו של רבא אכן קיים מקור נאמנות כזה, כפי שמבאר הש"ך:

”דרבא סבירא ליה דשליש נאמן אפילו בלא שום מגו, מטעמא דהא הימננה לשליש, וכיון שהיה כח בידו פעם אחד לשרוף השטר או למסרו ליד הלוח, אף על גב דהשתא לא מצוי למיעבד הכי ותו לית ליה מגו – מהימן”

(ש"ך חו"מ נ"ו ס"ק א).

לדעת הש"ך, השליש נאמן מכוח העובדה שהלווה והמלווה מסרו בידיה את השטר, והעניקו לו נאמנות ביחס לשטר זה. אמנם, גם לפי הש"ך יש חשיבות לכך שהשליש יכול היה לשרוף את השטר (כפי שעולה גם מדברי הרמב"ם בהלכות מלווה ולווה, פט"ז ה"ח). אולם לדעת הש"ך היכולת לשרוף את השטר איננה מעניקה לשליש נאמנות מדין מיגו, כפי שסבר המהרש"א. יכולתו של השליש לשרוף את השטר משמעותית לעניין עצם הגדרתו כשליש: רק אדם שיש לו או שהייתה לו שליטה בחפץ ויכול לחרוץ את גורלו – הוא המוגדר כשליש על חפץ זה.

הש"ך מביא ראיות רבות מדברי הראשונים לשיטתו. בין השאר הוא מביא את דברי הראשונים בסוגייתנו, הכותבים במפורש שנאמנות שליש איננה מבוססת על מיגו, ומוכיחים את דבריהם מהסוגיה במסכת סנהדרין.

ראיה נוספת מביא הש"ך מתוספות במסכת בבא בתרא (ל. ד"ה לאו), העוסקים במיגו למפרע. "מיגו למפרע" הוא מצב שבו אדם רוצה להיות נאמן בטענה מסוימת, במיגו שהיה יכול בעבר לטעון טענה אחרת. זאת, אף על פי שכעת הוא כבר אינו יכול לטעון טענה זו. התוספות שם סוברים שאין אומרים מיגו למפרע. אחת הראיות של התוספות שם לשיטתם היא מהסוגיה במסכת סנהדרין. לאישה שבידה הופקד השטר

יש מיגו למפרע – שהרי הייתה יכולה לשרוף את השטר לפני שהוחזק בבית דין. אף על פי כן רב נחמן קובע שהיא אינה נאמנת, כיוון שכרגע השטר כבר הוחזק בבית דין, ולא די במיגו למפרע.

לפי המהרש"א, קשה להבין את ראיית התוספות מהסוגיה שם. אמנם רב נחמן סובר שאין אומרים מיגו למפרע, אך נראה שרבה למסקנה חולק עליו וסובר שאומרים מיגו למפרע. מדוע אם כן מעדיפים התוספות את שיטת רב נחמן על פני שיטת רבא? לפי הש"ך, לעומת זאת, גם רבא סובר שלא אומרים מיגו למפרע. מחלוקת האמוראים היא רק בשאלה האם יש מקור נאמנות נוסף לשליש. היכולת לשרוף את השטר מספיקה, לדעת רבא, כדי להגדיר את האישה כשליש ולהעניק לה נאמנות מדין שלישי. גם רבא מודה שאין לאישה נאמנות מדין מיגו בפני עצמו, ולכן מוצדקת ראיית התוספות מסוגיה זו שאין אומרים מיגו למפרע לכולי עלמא.

לאור הסברו של הש"ך לשיטת רבא, יש לשוב ולבאר את שיטתו של רב נחמן, החולק על רבא וטוען שהאישה אינה נאמנת. רב נחמן עשוי לחלוק על רבא בשני אופנים. אפשרות אחת היא שהוא שולל לחלוטין את מקור הנאמנות המיוחד של השליש מדין "הימניה". לדעת רב נחמן השליש יכול להיות נאמן רק מדין מיגו, ולכן במקרה שהוחזק השטר בבית דין והוא אינו יכול לשרוף אותו, ולפיכך כרגע יש לו רק מיגו למפרע – הוא לא יהיה נאמן.

לחלופין ייתכן שרב נחמן מקבל את הדין המיוחד של "הימניה" בשליש, אך חולק על רבא בעניין הגדרת שלישי. רבא סבר שדי במיגו למפרע כדי להעניק לשליש את נאמנותו. רב נחמן יטען שלא די בכך, אלא חייבת להיות לשליש שליטה מלאה בשטר גם בהווה. העובדה שבעבר הוא יכול היה לשרוף את השטר, איננה מספיקה כדי להגדיר אותו כשליש כעת. רק אם הוא יכול לשרוף את השטר עכשיו – הוא מוגדר כשליש, וזוכה לנאמנות מדין "הימניה".⁷

משמעות דין "הימניה"

כפי שראינו, לדעת רוב הראשונים נאמנות שלישי איננה מבוססת על מיגו, אלא יש לו נאמנות מיוחדת מכוח העובדה שהבעל האמין לו ונתן בידו את הגט. ניתן להסביר

7 להרחבה עיין בשיעור בעניין מיגו למפרע בספר **שיעורי הרא"ל – בבא בתרא**, עמ' 37. הרב שם טוען, שלפי ההבנה שהסוגיה במסכת סנהדרין עוסקת אך ורק בדין שלישי ולא בדין מיגו, נדחית הראיה משם של התוספות במסכת בבא בתרא שאין אומרים מיגו למפרע.

באופנים שונים כיצד מסירת הגט מעניקה לשליש נאמנות ביחס לגט זה, אפילו כנגד טענתו של הבעל עצמו.

אפשרות אחת היא, שהעובדה שהבעל סמך על השליש מלמדת אותנו שמדובר באדם אמין, שאפשר לסמוך על דבריו. לפי הבנה זו הבעל לא העניק לשליש באופן ישיר כוח נאמנות מיוחד. הנאמנות של השליש נובעת מאומדנא שלנו שהוא איננו משקר, אומדנא המבוססת על כך שגם הבעל עצמו סמך על השליש לעניין הגט.

לחלופין ייתכן שהשליש קיבל מהבעל כוח נאמנות מיוחד ביחס לגט, המאפשר לו לטעון כל מה שיעלה בדעתו ביחס לגט זה. אפשרות זו עולה בדברי הרשב"א בסוגייתנו:

"גם הוא מסרו בידו על דעת כן שיהא נאמן בכל מה שיאמר עליו, ואפילו אם יאמר שמסרו לו לגירושין – הוא גומר בדעתו עכשו בשעת מסירתו שיהא לגירושין" (רשב"א גיטין סד. ד"ה ורב חסדא).

בהמשך דברי הרשב"א מבואר, שהבעל העניק לשליש נאמנות אפילו כנגד טענתם של עדים שהיו במקום. ניתן להבין שמתוקף מעמדו של הבעל כבעל השטר, יש לו הסמכות להעניק נאמנות מיוחדת לשליש. אולם, מדברי הרשב"א משתמעת הבנה מרחיקת לכת יותר: השליש איננו רק נאמן לתאר בפנינו מה שהתרחש, אלא בעצם טענתו הוא קובע למפרע את משמעותם של האירועים שהתרחשו. אם השליש טוען שהגט ניתן לו לשם גירושין – מתברר למפרע שעל דעת כן נתן לו הבעל את הגט. הבעל תולה את דעתו בשעת המסירה במה שיטען השליש בעתיד, ואפילו אם יטען זאת כנגד דברי העדים⁸.

הבנה מעין זו מופיעה גם בדברי רש"י בהמשך הסוגיה, ביחס לדיני ממונות. הגמרא מנסה להביא ראיה לשיטת רב חסדא שהשליש נאמן, מברייתא העוסקת בשליש שהופקד בידו ממון מסוים. הברייתא קובעת שהשליש נאמן אפילו כנגד טענתם של שני בעלי הדין. הגמרא דוחה את הראיה משם, ומסבירה שלפי רב הונא דווקא בדיני ממונות השליש נאמן, כיוון ש"אתיהיב למחילה". רש"י מבאר את דחיית הגמרא:

"דכיון שהאמינו ומסר בידו – נתרצה בהבטחתו עליו למחול על ממונו ולהאמין כל מה שיאמר, אבל במילתא דאיסורא אין בידו להאמין"

(רש"י שם ד"ה דאיתיהיב).

8 נפקא מינה לשיטת הרשב"א עשויה להיות במקרה שהבעל טוען שהגט לא נכתב לשמה, ואילו השליש טוען שהגט נכתב לשמה. במקרה כזה דעתו של הבעל להסכים לכל מה שהשליש טוען אינה מספיקה, ואין בכוחה להכשיר את הגט.

נאמנות השליש בדיני ממונות מבוססת על האפשרות הקיימת ביד האדם למחול על ממונו. גם אם לפי האמת טענתו של אחד הצדדים צודקת, הוא יכול למחול על ממונו ולהעניק את הממון לצד השני. כאשר הצדדים החליטו למסור את הממון ביד שלישי, הם למעשה הודיעו שבכוונתם לקבל על עצמם את טענתו של השליש, ובמקרה הצורך למחול על הממון בהתאם לטענה זו.

רש"י בסיום דבריו מדגיש, שהאפשרות למחול קיימת רק בדיני ממונות, ולא באיסורים. לפי הרשב"א, קיימת אפשרות דומה גם באיסורים – במקרה של גירושין. אמנם מחילת הבעל איננה יכולה לשנות את מעמדה האישי של האישה, אך הבעל יכול למסור את הגט מראש על דעת טענתו העתידית של השליש. החילוק של רב הונא בין דיני ממונות לאיסורים איננו עוסק במה שהאדם יכול לעשות, אלא במה שהוא **מתכוון ורוצה** לעשות. לדעת רב הונא, במסירה של גט לידי השליש האדם איננו תולה דעתו מראש בטענתו של השליש, ולכן השליש לא יהיה נאמן בכל טענותיו. רב חסדא איננו מחלק כך בין ממונות לאיסורים, ולדעתו בכל מקרה של מסירה לשליש האדם תולה את דעתו בטענת שלישי, אפילו באיסורים.

שיטת רב הונא

רב הונא, כזכור, חולק על רב חסדא וסובר שהשליש איננו נאמן כנגד טענת הבעל. הנימוק שמביא רב הונא לשיטתו הוא אומדנא מציאותית: אילו הבעל היה מעוניין לגרש את אשתו, הוא היה מוסר לה את הגט ישירות, ולא נותן אותו לשליש.

בגמרא לא מבואר מהי נקודת המחלוקת בין רב הונא לרב חסדא. העובדה שהגמרא נזקקת לנימוק מיוחד לשיטתו של רב הונא מלמדת, לכאורה, שגם לדעתו יש לשליש נאמנות בסיסית. רב הונא כנראה מודה לרב חסדא שהשליש נאמן מדין הימניה, אך לדעתו האומדנא מתגברת על נאמנות זו, ולכן בסופו של דבר אנו מקבלים את טענת הבעל.

למעשה, בשאלה זו נחלקו הראשונים. המיוחס לריטב"א (סד. ד"ה רב הונא) טוען, שרב הונא כלל איננו זקוק לאומדנא המבוארת בגמרא. רב הונא שולל את הנאמנות המיוחדת של השליש מדין הימניה, ולדעתו הבעל תמיד יהיה נאמן, אפילו במקרה שהאומדנא אינה קיימת. הגמרא כתבה את האומדנא רק כדי להדגיש שהגט נמצא ביד השליש ולא ביד האישה, שכן במקרה שהגט ביד האישה היא נאמנת לומר שהתגרשה. פירוש זה דחוק במקצת בלשון הגמרא, ואף המיוחס לריטב"א עצמו היה מודע לכך (עיין שם בסוף הקטע).

לפי שיטה זו יש לברר מהי המחלוקת בין רב חסדא לרב הונא. ראינו לעיל הבנות שונות ביחס לנאמנות השליש בשיטת רב חסדא, ויש להסביר כיצד חולק רב הונא על רב חסדא לפי כל אחת מההבנות האלה.

לפי הבנת רש"י השליש נאמן מדין מיגו. רב הונא יטען כנגדו שאין כאן מיגו כיוון שהאישה לא תסכים להתגרש, כפי שטענו הראשונים כנגד שיטת רש"י.

ראשונים אחרים הבינו שהבעל העניק לשליש נאמנות מיוחדת בכך שסמך עליו ומסר לו את הגט. כדי לחלוק על כך אפשר לטעון, שנאמנות מיוחדת כזו שייכת רק בדיני ממונות, ולא באיסורים. בדיני ממונות יש לצדדים מעמד של בעל דבר, ולכן יש להם הסמכות למסור כוח נאמנות לאנשים נוספים. בהלכות גירושין אין לבעל מעמד מיוחד כבעל דבר, ולכן אין לו סמכות להעניק נאמנות מיוחדת לשליש. בהמשך השיעור נחזור לסברה זו, בהקשר נוסף.

הרשב"א סבר שנאמנות השליש מבוססת על כך שהבעל מסר מראש את הגט על דעת טענתו של השליש, והתכוון מלכתחילה למה שהשליש יטען בעתיד. רב הונא כמובן יוכל לחלוק על הבנה זו ללא כל קושי, ולטעון שהבעל מעולם לא התכוון לכך ולא תלה את דעתו בטענת השליש, כפי שביארנו לעיל.

על כל פנים, רוב הראשונים חלקו על המיוחס לריטב"א, וסברו שהאומדנא בשיטת רב הונא אכן נחוצה כדי להאמין לבעל. במקרה שהאומדנא אינה קיימת – גם רב הונא מודה לרב חסדא שהשליש נאמן. הראשונים מעלים מספר תרחישים שבהם האומדנא אינה קיימת:

א. רש"י (ד"ה בעל אומר) ותוספות (ד"ה בעל נאמן) כותבים, שהאומדנא קיימת רק במקרה שהאיש והאישה נמצאים יחד באותה העיר. אם האישה נמצאת בעיר אחרת – ברור מדוע הבעל בחר למסור את הגט לשליח ולא לאישה עצמה, ואין זה מעיד שהוא אינו מתכוון לגירושין. במקרה כזה גם רב הונא מודה שהשליש נאמן והאישה מגורשת⁹.

ב. הרמב"ן (ד"ה רב הונא) מציין, שהאומדנא קיימת רק כאשר הגט אכן נמצא בידי השליש, והוא עדיין לא מסר את הגט לידי האישה. אם הגט נמצא כבר בידי האישה, והיא טוענת שקיבלה אותו מידי השליש – ניתן לסמוך על טענתו של השליש שקיבל

9 המיוחס לריטב"א חולק על כך, בהתאם לשיטתו, וסובר שהבעל נאמן גם כשהאישה בעיר אחרת.

את הגט לשם גירושין. להלן נראה שטענה זו של הרמב"ן אינה מוסכמת, ויש שפירשו שמחלוקת רב הונא ורב חסדא נאמרה במקרה שהגט בידי האישה.

ג. בעל החידושים בכתב יד המיוחסים לריטב"א (סג: ד"ה מתניתין) טוען, שהאומדנא קיימת רק במקרה שהגט ניתן לשליח קבלה של האישה. אם הגט ניתן לשליח הולכה של האיש, אין לנו אומדנא שכוונתו של האיש הייתה לפיקדון. ייתכן שהוא התכוון לגירושין, אך בחר לתת את הגט לשליח הולכה ולא לאישה עצמה כדי לעכב במקצת את חלות הגירושין. להלן נעסוק ביתר הרחבה בחילוק בין שליח הולכה לשליח קבלה בסוגייתנו.

לדעת כל הראשונים שהזכרנו כאן, רב הונא מודה לרב חסדא שיש נאמנות לשליש, אך לדעתו האומדנא מצליחה להתגבר על נאמנות זו. יש לברר, אם כן, מהי נקודת המחלוקת בין רב הונא לרב חסדא. באופן עקרוני ניתן להעלות שני כיוונים בהסבר המחלוקת:

א. רב הונא ורב חסדא נחלקו בכוחה של האומדנא. ייתכן שלדעת רב חסדא האומדנא כלל אינה קיימת, ולכן השליש תמיד נאמן, אפילו כאשר האיש והאישה באותו מקום וכדו'. לחלופין ניתן להסביר שגם רב חסדא מודע לקיומה של האומדנא, אך לדעתו היא איננה חזקה מספיק כדי להתגבר על נאמנות השליש. רב הונא סובר שהאומדנא היא ברמה של אנון סהדי, ולכן היא גוברת על נאמנותו של השליש. רב חסדא איננו מעניק לאומדנא עצמה כזו, אלא לדעתו האומדנא נחשבת כגורם בירור חלש יותר, כגון רוב. לפיכך לדעת רב חסדא נאמנות השליש גוברת על האומדנא, והשליש נאמן בטענתו.

ב. אפשרות אחרת היא שרב הונא ורב חסדא נחלקו במידת נאמנותו של השליש. רב חסדא מודה שהאומדנא קיימת, ומעניק לה אותה עוצמה שמעניק לה רב הונא. אולם לדעת רב חסדא נאמנות השליש חזקה במיוחד, ולכן האומדנא אינה מצליחה לערער את טענת השליש. רב הונא ממעט בנאמנותו של השליש, ומעדיף את האומדנא על פניה. רק במקרים שראינו לעיל שבהם האומדנא אינה קיימת, באה לידי ביטוי נאמנותו של השליש, ורב הונא מודה שהשליש נאמן.

למעשה, מהמשך הסוגיה נראה ברור שמוקד הדיון הוא בנאמנות השליש, ולא בעצמת האומדנא. הגמרא מנסה להביא ראיה לשיטת רב חסדא מברייתות העוסקות בנאמנותו של שליח, ונראה שהאומדנא כלל לא עולה לדיון במסגרת הברייתות האלה. האומדנא אמנם קיימת, לדעת רוב הראשונים, אך עוצמתה איננה שנויה במחלוקת, ומחלוקת האמוראים מתמקדת בעוצמת הנאמנות של השליש כנגד האומדנא הזו.

תפקידו של השליש כשליח

כאמור, ההבנה הפשוטה היא שרב הונא ורב חסדא נחלקו בנוגע למידת נאמנותו של השליש. ייתכן שמחלוקת זו איננה מחלוקת כללית בעניין נאמנות שלישי בכל מקרה, אלא היא מחלוקת נקודתית במקרה שבו עוסקת סוגייתנו.

השליש בסוגייתנו איננו מתפקד כשליש בלבד. מוטל עליו תפקיד של שליח המעורב באופן פעיל בתהליך הגירושין. כפי שנראה בהמשך, הראשונים נחלקו האם השליש משמש כשליח קבלה של האישה, או כשליח הולכה של הבעל. על כל פנים, תפקידו של השליש הוא קודם כל לבצע שליחות מסוימת עם הגט, ורק כבדרך אגב הוא מוגדר גם כשומר, בזמן שהגט נמצא בידו.

ייתכן אם כן, שמחלוקת רב הונא ורב חסדא עוסקת במעמדו של שליח שהפך להיות שלישי כבדרך אגב. במקרה רגיל שבו השליש התמנה לשמור על השטר, גם רב הונא מודה שיש לשליש נאמנות ברמה גבוהה, והוא נאמן בטענתו כנגד הבעל. אך במקרה שלנו סובר רב הונא שהשליש לא קיבל נאמנות מלאה מהבעל, ולכן נאמנותו חלשה יותר, והאומדנא מצליחה להתגבר עליה.

לדעת רוב הראשונים השליש בסוגייתנו משמש כשליח קבלה של האישה. לפי הבנה זו, קשה יותר לומר שהשליש קיבל מעמד של שומר רק כבדרך אגב, מתוקף היותו שליח. אמנם הוא שליח של האישה, אך הבעל בחר להתעלם ממעמדו כשליח ולמסור לו את הגט כפיקדון. סביר להניח שמעמדו של שלישי כזה לא יהיה שונה מכל שלישי אחר, שאיננו שליח כלל.

לעומת זאת, הרי"ף בתשובה (סי' ל"ד) פירש שהשליש בסוגייתנו הוא שליח הולכה של הבעל. לפי הבנה זו קל יותר לטעון, שמסירת הגט לידיו של השליש נועדה בעיקר להטיל עליו את התפקיד של הולכת הגט. תפקידו כשומר על הגט נוסף לו רק כבדרך אגב. לפיכך סובר רב הונא שגם הנאמנות מכוח מעמדו כשליש היא פחותה, כפי שביארנו.

ראשונים רבים דחו את שיטת הרי"ף, והקשו עליה מכיוונים שונים. מעניין לשים לב לכך, שראשונים שונים העלו טענות הפוכות כנגד שיטת הרי"ף. יש שטענו, שבמקרה שהשליש הוא שליח להולכה רב הונא מודה לרב חסדא, ולדעת כולם השליש נאמן. כך סובר בעל החידושים מכתב יד (סג: ד"ה מתניתין), הטוען שבמקרה של שליח הולכה האומדנא של רב הונא אינה קיימת. במקרה זה, העובדה שהבעל מסר את הגט לשליח ולא מסרו ישירות לידי האישה, אינה מוכיחה בהכרח שכוונתו לפיקדון. ייתכן

שכוונתו הייתה לגירושין, אך הוא החליט לתת את הגט לשליח כדי לעכב במקצת את החלות, כפי שראינו לעיל.

בכיוון ההפוך, יש שטענו שכאשר השליש הוא שליח הולכה רב חסדא מודה לרב הונא, ולדעת כולם השליש אינו נאמן. כך טוען תוספות הרי"ד על אתר:

"אבל בשליח להולכה אי אפשר לומר דשליח נאמן, שהרי הבעל יכול לבטלו, ואין לך בטול גדול מזה כשאומר לו לפקדון נתתיו לך. ואם תאמר: אין זה בטול גמור אלא גלויי דעתא בעלמא... זה לא יתכן, דנהי דאין זה בטול גמור, כיון שיכול לבטלו ביטול גמור ידא נאמן לומר לפקדון נתתיו לך על ידי מגו (תוספות רי"ד גיטין סד).

בתחילת הדברים כותב הרי"ד, שעצם הטענה של הבעל שהגט ניתן לפיקדון נחשבת כביטול הגט, ולכן ברור שהשליח אינו יכול לגרש בו יותר. בהמשך מוסיף הרי"ד, שאפילו אם הטענה עצמה איננה נחשבת לביטול, הבעל נאמן בטענה זו במיגו שהיה יכול לבטל את הגט ולמנוע את הגירושין.

בכיוון שונה במקצת אפשר להסביר, שהיכולת של הבעל לבטל את הגט מלמדת אותנו שהוא השולט במצב. השליח יונק את מעמדו בכל רגע ורגע מכוחו של הבעל. משום כך יש לבעל נאמנות לספר לנו מה תפקידו של השליש, והלה איננו נאמן לסתור את טענתו של הבעל בעניין זה.

כדי להתגבר על קושייתו של הרי"ד מבאר הרי"ף, שמחלוקת רב הונא ורב חסדא עוסקת במקרה שהגט יוצא מידיה של האישה, ולא מידי השליח. במקרה כזה הבעל כבר איננו יכול לבטל את הגט, ולכן הנאמנות המיוחדת שלו בטלה. ואמנם, בדרך כלל אישה נאמנת על גט שבידה, ואין כל צורך בטענת השליש. אך במקרה שלנו האישה איננה טוענת בוודאות שהיא מגורשת, אלא רק שקיבלה את הגט מידי השליש. לפיכך, כדי לקבוע האם האישה מגורשת או לא יש להכריע בוויכוח שבין השליש לבין הבעל בשאלה האם הגט ניתן לגירושין או לפיקדון¹⁰.

כאשר עסקנו בסוגיית "שליח עושה שליח", הזכרנו את חילוקו של הגרי"ד בין שליח להולכה בגירושין ובקידושין¹¹. לדעת הגרי"ד, שליח להולכה בגירושין מקבל

10 הזכרנו לעיל את שיטת הרמב"ן, שלפיה במקרה שהגט יוצא מתחת ידי האישה גם רב הונא מודה שהאומדנא אינה קיימת, והשליש נאמן. הרי"ף כמובן חולק על הרמב"ן בעניין זה, וסובר שהמחלוקת היא גם (ואולי רק) במקרה שהגט בידיה של האישה.

11 לעיל עמ' 310.

מעמד מיוחד, כיוון שהוא מחזיק בידיו את הגט. כל עוד הגט בידו הוא מוגדר כ"בעל השטר", ולכן הוא יכול למנות שליח אחר במקומו. שליח לקידושין איננו מקבל שטר לידיו, ואין לו כל מעמד או תפקיד ממשי עד לשעת הקידושין. משום כך השליחות שלו נחשבת ל"מילי" ואין הוא יכול למנות שליח אחר במקומו.

לענייננו, חילוק זה של הגר"ד עשוי להוות בסיס לפירושו של הר"ף בסוגייתנו. לדעת הר"ף, אם השליש איננו שליח הולכה של הבעל – כולם מודים שהוא אינו נאמן כנגד טענת הבעל. שלישי כזה איננו מקבל מעמד מיוחד כבעל השטר, ולכן אין לו נאמנות ביחס לשטר זה. המחלוקת מתעוררת דווקא במקרה שהשליש הוא שליח הולכה. לדעת רב חסדא, מעמדו של השליש כבעל השטר מעניקה לו נאמנות כנגד טענת הבעל. רב הונא סובר שהשליש אינו מוגדר כבעל השטר, או שמעמדו כבעל השטר איננו מעניק לו נאמנות חזקה מספיק, ולכן גם במקרה זה הבעל נאמן.

גט שאיננו מקוים

הראשונים דנו בשאלה, האם מחלוקת רב הונא ורב חסדא בסוגייתנו עוסקת בגט מקוים דווקא, או גם בגט שאיננו מקוים. כאשר הגט איננו מקוים הבעל נאמן לטעון שהגט מזויף, והאישה תצטרך להביא עדים ולקיים את הגט. אולם, מה הדין במקרה שהבעל בחר שלא לטעון שהגט מזויף, אלא הוא טוען שנתן את הגט לפיקדון; האם גם במקרה זה נחלקו האמוראים?

לדעת חלק מהראשונים, מחלוקת האמוראים עוסקת רק בגט מקוים. כאשר הגט איננו מקוים גם רב חסדא מודה שהבעל נאמן לטעון שנתן את הגט לפיקדון, במיגו שהיה יכול לטעון שהגט מזויף¹². לעומתם, בעל החידושים מכתב יד סבר שאין לבעל מיגו במקרה זה, והוא אינו נאמן. הוא מבאר שקיים הבדל בעניין זה בין גיטין לשאר שטרות:

וואף על גב דאי טעין מזויף הוא – לא הוה כשר עד דמקיים ליה בחותמו, לא אמרינן זמיגו דאי בעי אמר מזויף הוא, כי אמר לפקדון נמי מהימן... דכי אמרינן הכי הני מילי בשאר שטרות דלא קיימי בחזקת כשרות עד דמקיימי, אבל בגיטי נשים כל כמה דלא אתי בעל ומערער, אף על גב דלא מיקיים – גיטא בחזקת כשרות קאי
(חידושים מכתב יד גיטין סד. ד"ה אמר רב יהודה).

12 עיין למשל רשב"א ד"ה והא דאמרינן תינה אמרה, וריטב"א ד"ה גמרא.

בדיני ממונות, אם המלווה מוציא שטר הלוואה שאיננו מקוים – הלווה נאמן לטעון שפרע את החוב, במיגו שהיה יכול לטעון שהשטר מזויף¹³. בגיטין, לעומת זאת, הבעל איננו נאמן במיגו, והוא יהיה נאמן רק אם יטען במפורש שהגט מזויף. בעל החידושים מכתב יד מבאר, שכל עוד הבעל לא ערער במפורש – יש לגט חזקת כשרות, וניתן להתיר את האישה על פיו.

בהמשך הקטע מביא בעל החידושים ראייה לשיטתו מסוגיה בפרק הראשון. המשנה הראשונה במסכת קובעת שאין צורך לקיים גט שהובא בארץ ישראל, וניתן להתיר את האישה גם כאשר הגט איננו מקוים. רק אם הבעל בא וטוען במפורש שהגט מזויף – צריך לקיימו.

הראשונים נחלקו מהו הדין במקרה דומה בשטרי ממון, כגון בשטר הלוואה שאיננו מקוים, והלווה איננו נמצא כאן כדי לטעון שהוא מזויף. התוספות (ב. ד"ה ואם) סוברים שבאופן עקרוני קיימת השוואה בין גיטין לשאר שטרי ממון. הם מעלים את האפשרות שגם בשטרי ממון לא נטען מזויף עבור הלווה אם הוא איננו כאן. ואפילו אם קיים חילוק בין גיטין לשאר שטרות, לדעת התוספות חילוק זה איננו עקרוני, אלא נובע מכך שהקלו בהלכות גירושין מחשש לעיגון.

לעומתם, הרמב"ן סבר שקיים חילוק עקרוני בין גיטין לשאר שטרות:

"שבדאי כל הנפרע שלא בפניו ומן היורשים ומן הלקוחות צריך הוא לקיים שטרו, דאפוקי ממונא לא מפקינן בלא שטרא דמקויים, אבל זה אינו דומה למשנתינו, שאין אשה זו ממונו של בעל, אלא ברשות עצמה היא לינשא, ואנן לא מנעינן לה"
(רמב"ן ט. ד"ה אם יש עליה).

הרמב"ן מבאר, שהבעל איננו נחשב כבעל דבר בגירושין, כיוון שהאישה איננה ממונו. משום כך אין אנו טוענים בשמו טענות כאשר הוא אינו נוכח. רק אם הבעל נמצא כאן וטוען שהגט מזויף – יש להתחשב בדבריו. בדיני ממונות, לעומת זאת, הלווה הוא בעל דבר בהלוואה זו. כיוון שכך, יש לטעון עבורו את הטענה המתאימה גם כאשר הוא אינו בסביבה.

בדומה לכך אפשר לומר גם בסוגייתנו, ביחס לדין מיגו. בדיני ממונות יש ללווה מעמד של בעל דבר, ולכן אפשר להפעיל את דין מיגו לטובתו. אף על פי שהוא לא טען מזויף אלא טענה אחרת, אנו מעניקים לו נאמנות במיגו שהיה יכול לטעון מזויף.

13 עיין כתובות יט., שם נחלקו האמוראים בעניין זה.

בגיטין, לעומת זאת, אין לבעל מעמד מיוחד של בעל דבר. לפיכך, אין אנו מפעילים את דין מיגו כדי לטעון עבורו טענות שהוא עצמו לא טען. רק אם הוא יבוא ויטען במפורש שהגט מזויף, נדרוש מהאישה לקיימו. אם הוא טוען טענה אחרת, כגון שנתן את הגט לפיקדון – אין צורך לחשוש שהגט מזויף, אלא ניתן להעמידו על חזקתו ולהתיר את האישה.